

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Книга 2 – География

Том 93, 2000

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA "ST. KLIMENT OHRIDSKI"

FACULTE DE GEOLOGIE ET DE GEOGRAPHIE

Livre 2 – Geographie

Тome 93, 2000

„MITTELEUROPA“ И ГОЛЕМИТЕ ПРОСТРАНСТВА
(геополитически измерения на континенталното ядро)

I. ГОЛЕМИТЕ ПРОСТРАНСТВА В ЕВРОПА –
ГЕОПОЛИТИЧЕСКА ПОСТАНОВКА

МАРИН РУСЕВ

Катедра по регионална и политическа география

Марин Русев. „MITTELEUROPA“ И БОЛЬШИЕ ПРОСТРАНСТВА (ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ЯДРА). I. БОЛЬШИЕ ПРОСТРАНСТВА В ЕВРОПЕ – ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ ПОСТАНОВКА

Политикогеографические исследования европейского ядра – важная часть анализа современных геополитических реальностей. Для обозначения обхвата и пространственного ядра Европы используются термины с разным географическим смыслом. Общепринято географическое дефинирование континентального ядра осуществляют при помощи терминах Средняя или Центральная Европа. В настоящем анализе для геополитического обозначения пространственного ядра в Европе использован классический термин – „Mittleuropa“, который наилучшим образом отражает его автентичной сущности. „Mittleuropa“ – классический пример для геополитического осознания пространственной адекватности общественных интересов и целей.

Ключевые слова: глобальное противоостояние, геополитическое сознание, политическая география, геополитика, геостратегия, геополитические отношения, геополитические системы, Большие пространства, геополитические парадигмы, санитарные кордоны, геополитика диагоналей.

Marin Roussev. „MITTELEUROPA“ AND THE GREAT AREAS (GEOPOLITICAL DIMENSION OF THE CONTINENTAL KERNEL). I. GREAT AREAS IN EUROPE – GEOPOLITICAL TREATMENT

Political geographic studies of the European kernel are an important part of the analysis of modern geopolitical realities. For indication of Europe's scope and spatial kernel are used terms with dif-

ferent geographical meaning. It is the usual practice the geographical definition of continental kernel to be by the terms Central or Middle Europe. In the present study for geopolitical indication of the spatial kernel in Europe is used the classical term – „Mitteleuropa“, which is the best for reflecting its authentic nature. „Mitteleuropa“ is a classical example for geopolitical realizing of spatial adequacy of the social interests and purposes.

Key words: global resistant, geopolitical consciousness, political geography, geopolitics, geostrategy, geopolitical terms, geopolitical systems, Great areas, geopolitical paradigms, sanitary cordons, geopolitics of the diagonals.

„Историята е география в движение“
Herder (1821)

Формулирането на верни ориентири във външнополитическото поведение на България през ХХI в. изисква познаване генезиса на глобалното противостоене, дефиниране обхвата и силата на Големите пространства, същността на геополитическите възли и значението на геостратегическите ключови пространства. Традиционният интерес към тази материя е резултат от непрекъснатите трансформации при съотношението на силите в Европа и света през ХIХ и ХХ в. Главна цел на изследването е да се открият разностранните геополитически измерения и значимост на европейското ядро, дефинирано с класическия термин – *Mitteleuropa*, който в най-пълна степен отразява неговата автентична същност. *Mitteleuropa* не трябва да се възприема само като немския аналог на Средна или Централна Европа. С този термин може да се обозначи както едно от значимите Големи пространства на континента, така и едно от класическите направления в политическата география. Основание за това ни дава традиционно водещата роля на геополитически идеи, чийто носители са изследователи, свързали съдбата си с континенталното ядро.

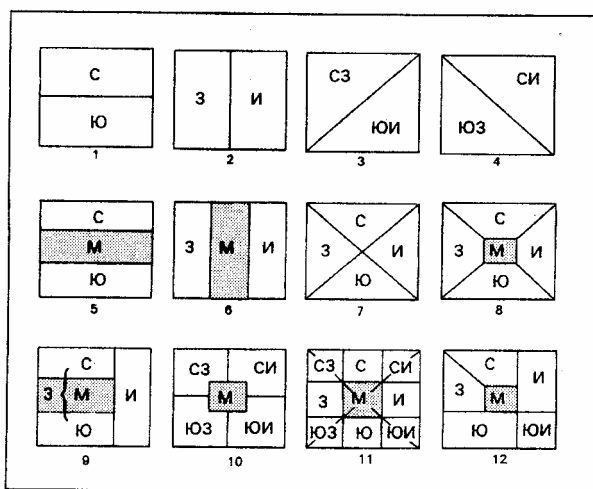
Mitteleuropa е класически пример за геополитическо осъзнаване на пространствената адекватност на обществените отношения. По терминологията на Каледин (1996) *Mitteleuropa* е и обект, и предмет на теоретичното геополитическо съзнание, формирало се под въздействието на конкретни геопропространствени условия и отразило се върху развитието на световните геополитически школи. От тази гледна точка главната авторова цел може да се формулира и като разграничаване на идеологическите отношения, зададени от геопропространството на *Mitteleuropa* и възникналото на тази база адаптиране на субективното геополитическо съзнание в него. Тя трябва да се разглежда предимно в контекста на методолого-гносеологическите функции на политикогеографското познание, независимо от това, че чрез тях се постигат и значими практико-приложни резултати. Амбициите на автора в това отношение са свързани единствено с възможностите да се съдейства за повишаване статуса на политическата география и геополитиката като фундаментални области на съвременното научно познание.

Обемните ограничения на материалите в Годишника налагат структурно разделяне на изследването на две съставни части. В първата теоретично се

разглеждат основите на геополитическото деление на Европа, като се акцентира върху Mitteleuropa, нейната пространствена адекватност и отношения с другите Големи пространства на континента, както и особеностите на геополитическото съзнание в Mitteleuropa. Във втората част авторът има намерение да разкрие геополитическата приемственост в поведението на културно-политическите субекти в нея и по-конкретно на нейната сърцевина – Германия. Като второстепенна за изследването, но изключително важна за нашата страна, цел е дефинирането на „посредните и непосредните пространствени съотношения“ (по Батаклиев, 1937) между Mitteleuropa, Балканите и България.

ЕВРОПА – ГРАНИЦИ НА ПРОСТРАНСТВЕНИЯ ОБХВАТ

За обозначаване пространственото ядро на Европа се използват термини с различен географски смисъл. Терминологично разминаване се наблюдава и при географската подялба на континента, което води до неяснота при определяне културно-политическия обхват на отделните му части. Налице е пространствено прекриване на утвърдили се формулировки като Западна, Северна, Средна, Централна, Източна, Южна Европа. Проблемът се задълбочава с използването и на междинни пространствени индикации като Северозападна, Югоизточна и Централно-Източна Европа. Това се дължи на субективни трактовки. Възможните варианти за регионална подялба на Стария континент са схематично представени на фиг. 1.

Фиг. 1. Варианти за пространствена идентификация на регионите в Европа и открояване мястото на Средна Европа (Mitteleuropa) – по Schultz (1997)

Fig. 1. Variants for spatial identification of regions in Europe and standing out of Middle Europe (Mitteleuropa) – by Schultz (1997)

Сред главните причини за липсата на единна регионална подялба на Стария континент е значителната неопределеност на пространствения му обхват и граници, както и спорната принадлежност на някои периферни пространства. С най-голяма относителност се отличава източната граница на Европа. Урал и Кавказ действително са ясно изразени природни обекти, но те не отразяват редица класически критерии, благодарение на което между Атлантика и Урал се открояват резки социално-икономически контрасти. Най-активен застъпник на изтеглената към Азия източна европейска граница е Русия, която държи на европейския си авторитет. В качеството си на евразийска държава тя е главна причина пространствената формулировка „от Атлантика до Урал“ на практика да се трансформира в реалност от типа „от Атлантика до Владивосток“. Против геополитическото лидерство на Русия в такъв континентален блок е Западна Европа, според която Европа е всичко това, което не е под юрисдикцията на Москва. Макар и условно, наличието на източна, контролирана от Русия, периферия в Европа се признава от повечето класици на немската геополитика. Без Източна Европа според тях *Mitteleuropa* губи своето средишно континентално геополитическо значение.

Спорна културно-политическа идентификация имат и другите европейски граници. Ясно очертаната от океана западна континентална граница, е условна във военно-политическо отношение, благодарение на НАТО и чувствителното американско присъствие на континента, което реално трансформира вече посочените формулировки в по-малко вероятен алианс „от Ванкувър до Владивосток“. Южните периферни пространства на Европа са делимитирани от няколко фактора. В исторически план Средиземноморието продължително време обединява двата континента, като и днес осигурява конкурентно висока транспортна достъпност между южните европейски полуострови, Северна Африка и Близкия изток. Фактор, обуславящ съвременните тенденции към икономическото овладяване на Южното Средиземноморие и стремежа за интеграция в неговата западна част, са традиционните интереси на Италия, Франция и Испания в Северна Африка. Днес това се подхранва и от значителния насрещен миграционен поток. Не на последно място трябва да се изтъкне и реалното европейско присъствие в Мала Азия, Кипър, Малта и испанските владения в Мароко. От значение в това отношение са митническите споразумения между държавите от Магреб и ЕС, както и статутът на асоциирано членство към ЕС, който имат Тунис и Мароко. На север европейското пространство също има сложна и неясна културно-политическа граница, обусловена от двойствената природна и политико-икономическа принадлежност и гравитация на Гренландия, както и от лимитирането на антропогенната дейност от екстремните природни условия в Арктика.

Всичко това изисква политикогеографското дефиниране на европейското пространство да става на няколко нива. В най-тесен смисъл границите на континента са маркирани от границите на ЗЕС и ЕС. Значително по-голямо

е европейското присъствие в радиуса Арктика, Гренландия, Магреб, Кипър, Мала Азия, Кавказ и Урал. В най-широк геополитически смисъл е европейското цивилизационно послание в рамките на НАТО и ОССЕ, т.е. в пространство, обединяващо над 50 признати от международната общност държави. Показателен за европейска политическа динамика факт е, че през 1989 г. в рамките между Атлантика и Урал има общо около 26 хил. km междудържавни граници, а само 3 години по-късно те са вече 40 хил. km.

От природногеографска гледна точка европейското ядро заема средищно положение на прехода между морския Запад, континенталния Изток, студения Север и топлия Юг (Гловня, Благоева, 1989). В геоморфоложко отношение то се изразява в меридионалното редуване на равнини, полупланински и високопланински земи. Пряко отражение на средищното положение е и безспорната биогеографска връзка с периферните континентални пространства. В морфоструктурно отношение континенталното ядро традиционно се дели на Средноевропейска равнина, Херцински планини, Алпи и Карпати. Сърцевината на континенталното ядро е разположена между Северногерманската низина, Поморското Поезериe, Силезия, Моравия, Долна Австрия, Бавария, Шварцвалд и Саар. Периферията на ядрото обхваща земи, равнотойни на сърцевината по общия си териториален обхват – Мазурско Поезериe, Източни Карпати, Среднодунавска низина, Алпи, Vogези, Лотарингия, Ардени, Люксембург, Фландрия, Нидерландия, п-в Ютланд. В зоната на контакта със съседните геопространства могат да се посочат и други, отъждествявани като средноевропейски (Скандинавски полуостров, Прибалтика, част от черноморско-балтийския коридор, Балкани и Апенини), но това е обусловено по-скоро от историко-политически и социално-икономически фактори.

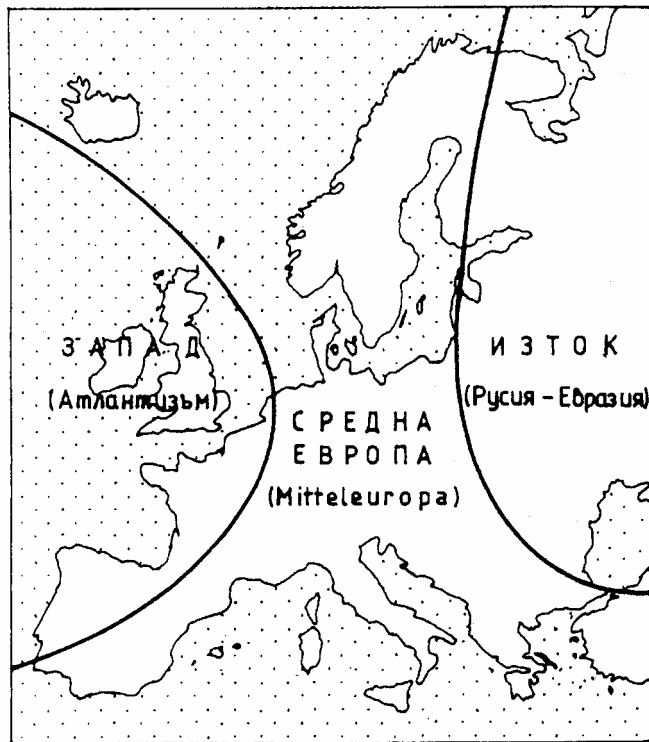
ГОЛЕМИТЕ ПРОСТРАНСТВА В ЕВРОПА

Според Дугин (1997) могат да се формулират три фундаментални геополитически категории, които са в основата на съвременните разногласия при дефинирането на традиционните закономерности и основните тенденции в пространственото обществено развитие: 1) административно или културно-етнически обособен автономен район; 2) национална държава и 3) Голямо пространство, обединяващо няколко национални държави във политико-икономически или военен блок. За целите на изследването е необходим позадълбочен научен анализ на геополитическата същност на Големите пространства, чието открояване е фундаментален принцип в разкриване особеностите на глобалното геополитическо противостоене. От Ратцел и Макин-дер до Коен и Бжежински повечето изследователи акцентират върху променящата се относителна тежест на т. нар. панрегиони и динамизма на отношенията между тях.

Според Schmitt (1940) концепцията за Големите пространства (Grosraum) се основава на очертаването на региони, в рамките на които многообразието на политическите прояви може да придобие хармонично обобщение, изразено в голям геополитически съюз. В това отношение Шмит е повлиян от американската доктрина „Монро“. Тъй като Евразия представлява много по-разнообразен конгломерат от етноси, държави и култури, Шмит смята, че в нея е необходимо да се говори не за пълна континентална интеграция, а за създаването на няколко крупни геополитически образувания, всяко от които трябва да се управлява от гъвкав свръхдържавен принцип. Големото пространство, организирано в гъвкава политическа структура от имперско-федерален тип, според Шмит трябва да компенсира многообразието от национални, етнически и държавни волеизяви, да служи като своеобразен безпристрастен арбитър и регулатор на възможни локални конфликти. В своята знаменита книга „Der Nomos der Erde“ (1950) Шмит изказва идеята, че най-типичните Големи пространства са континенталните макрообразувания – телурократиите, които по своя собствена логика постепенно прерастват в империи. Концепцията на Шмит е създадена не само като анализ на историческите тенденции в Евразия, но и като проект за бъдещо обединение, което е „възможно, желателно и дори необходимо“. Основавайки се на Макиндер и Киелен, Шмит противопоставя таласократиите на Елада, Финикия, Великобритания и САЩ с телурократиите на Персия, Рим, Австрия и Русия-СССР. Според него изграждането на хармонично пространство е възможно само при телурократичните империи, при които господства континенталното право. Първопричина за сблъсък между двете тенденции са таласократиите, които излизайки извън рамките на своя „остров“ подкопават основите на телурократичните пространства и активират континентално им съзнание (Дугин, 1994).

Може да се допълни, че не всички големи петна от географската карта са Големи пространства. В това според мен се състои една от принципиалните разлики при методологията на политическата география и геополитиката. Географското положение, формата и големината на територията имат значение, но то не е решаващо. Хронологичният подход, величината на културно-политическото излъчване и цивилизационното послание са не по-малко важни критерии в това отношение. Най-общо Големите пространства не са резултат от историята, а я инициират. Според класиците на геополитиката суверенитета на свръхдържавите или макрорегионите до голяма степен зависи от самостоятелността и самодостатъчността на пространството, което те заемат.

За разлика от географската, геополитическата диференциация на Европа се отличава с по-голяма пространствена определеност. В нея безспорно се открояват контурите на три Големи пространства (фиг. 2). Границите между тях обаче са твърде условни и често представляват зони с двойствена геополитическа принадлежност. Западноевропейското Голямо пространство е

Фиг. 2. Големите пространства в Европа – основни географски контури –
(по *Элементы*, № 2, 1992)

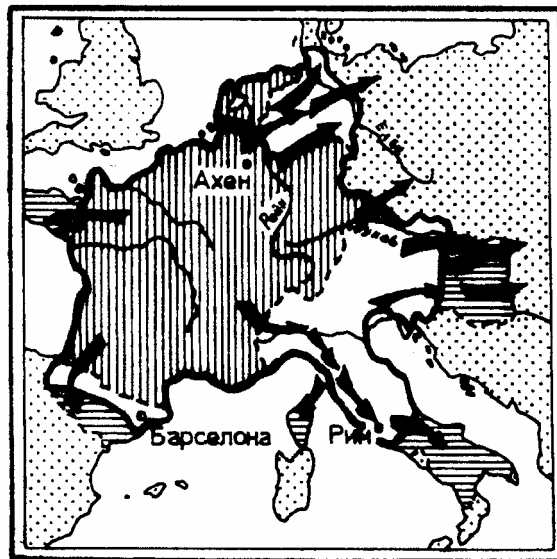
Fig. 2. The great areas in Europe – main geographical contours (by *Элементы*, № 2, 1992)

част от широкото тълкование на сакрално-пространственото понятие Запад, представено от традиционно атлантически ориентирани държави. Въпреки че между задокоеанския Запад (Северна Америка – САЩ), островния Запад (Великобритания) и континенталния Запад (Франция) съществуват определени вътрешни противоречия, по отношение на останалите Големи пространства в Европа Западът следва единна геополитическа линия на поведение. Съвременната атлантическа доктрина разглежда континентална Европа предимно като плацдарм за блокиране на хартланда. Според Бжежински (1997) след Първата световна война Европа все повече се превръща от субект в обект на глобалната политика. Културно-психологическите аспекти на този процес са задълбочено и далновидно анализирани още от Spengler (1918).

Типични представители на европейския Запад са Британските острови, Португалия, Нидерландия, Белгия и Норвегия. С известна условност към тях могат да се посочат също Испания, Франция и Швеция, чието историческо

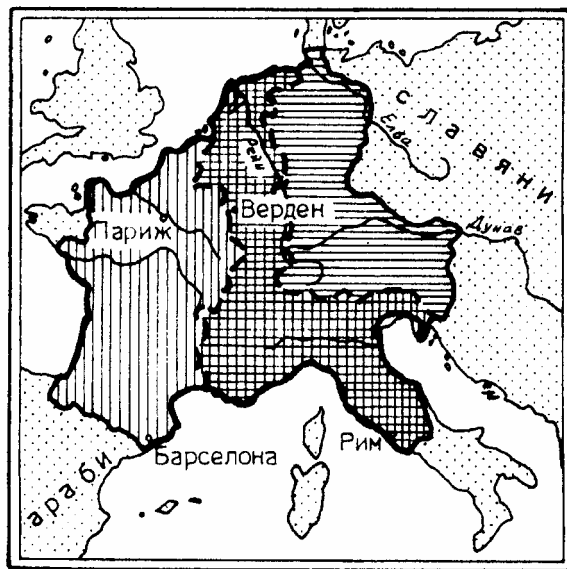
развитие в редица случаи е континентално ориентирано, независимо от значителния си социално-икономически потенциал и културно-политическа роля за развитието на атлантизма. При оценката на геополитическия потенциал на европейския Запад трябва да се отчита и чувствителното американско присъствие в него. Геополитически Великобритания може да се окачестви като най-неевропейската държава, чийто интереси са традиционно противоположни на средноевропейските и евразийските континентални тенденции в Европа. Самостоятелната геополитическа позиция на Великобритания днес е силно отслабена, благодарение на нарастналата мощ на САЩ в атлантическото пространство. Като противоречива може да се определи геополитическата позиция на Франция. По отношение на Mitteleuropa френската история се отличава с предимно атлантистки характер, въпреки че има примери за алтернативна континентална позиция. Най-типични в това отношение са периодите при управлението на Наполеон, Петен, Дьо Гол и Митеран.

Безспорно европейско по своята геополитическа същност Голямо пространство е Mitteleuropa. За нейна пространствена основа могат да се приемат немскоезичните страни, а като относително верен исторически репер – първото голямо политическо обединение на германските племена, извършено от франките и провъзгласяването на Западната (Свещена) Римска империя (фиг. 3, 4). По-късно консолидираща роля за европейското ядро играят

Фиг. 3. Разрастване на франкската държава при Карл Велики и провъзгласяване на Западната (Свещена) Римска империя – 814 г.

Fig. 3. Growing of francs state at Karl the great and proclamation of the West (Sacred) empire of Rome – year 814

Фиг. 4. Разпадане на франкската държава и първоначални пространствени контури на Франция, Италия и Германия – 843 г.

Fig. 4. Disintegration of francs' state and initial spatial contours of France, Italy and Germany – year 843

Австрия и Германия. В тяхната културно-политическа орбита попадат страните от бившата Австро-Унгарска империя, Скандинавия, Прибалтика и Апенините. Mitteleuropa има ясно изразен телурократичен характер и е единственото Голямо пространство, което защитава типично европейски геополитически интереси. Източна Европа има по-сложно геополитическо представяне. Най-важната особеност в това отношение е невъзможността да се дефинира Голямо пространство под това име. Неясната геополитическата принадлежност на Източна Европа е обусловена от двойствената гравитация на редица страни от специфичната буферна зона между Русия (Евразия) и Германия (Mitteleuropa). На европейския континент Русия представлява едновременно геополитическите интереси на народите от индоевропейското, уралското и алтайското езиково семейство. Типични представители на посочената буферна зона са Финландия, Полша, Словакия, Румъния и България. В класическата литература това пространство обикновено се обозначава като „Западен санитарен кордон“.

Между главните геополитически образувания в Европа съществуват променливи отношения. Схематично могат да се открият няколко потенциални варианта за геополитически съюзи или противопоставяния, които са с относително константен характер, а редица от тях имат осезателни исторически прецеденти. Европейският Запад може да противостои на Mitteleuropa като

на най-близък източен съсед. Исторически тази тенденция е въплътена в противоборството между Франция и Австрийската империя и френско-германските конфликти. Западът винаги поддържа борбата си против Mitteleuropa в съюз с европейския Изток, а борбата против Русия – в съюз с Mitteleuropa. По отношение на източния си съсед Mitteleuropa също може да е както в състояние на противоборство, изгодно за Запада, така и в съюз, насочен срещу Запада. Геополитическите предпочитания на Русия-Евразия могат да бъдат ориентирани както в антигерманска насока (западът автоматично се превръща в съюзник), така и в антизападна (тогава руско-германският съюз става твърде вероятен) (Дугин, 1997).

Една от главните цели на атлантизма като геополитическа формула, обединяваща Големите пространства на Северна Америка и Западна Европа, е да препятства формирането на силни алтернативни Големи пространства. Северна Америка има перспектива за реално световно господство само в случай, че блокира тяхната мощ и тушира възможностите за обединението им (по-подробно вж. Русев, 1998). Никога преди атлантическата доктрина не е достигала такива мащаби на глобалната мощ. Днес хартландът е териториално раздробен и икономически отслабен. Големи пространства като Западна Европа, Mitteleuropa и Източна Азия днес не обладават реална геополитическа самостоятелност и са по-скоро американски форпостове за блокиране на хартланда. Те, както и арабският свят, Иран и Индия се отличават със значимост от регионален мащаб.

Основен инструмент на геостратегическите цели на атлантизма и мондиализма са т. нар. Западен и Източен „санитарен кордон“, ограждащи хартланда (Русия-Евразия). „Санитарният кордон“ се изгражда в зоната на контакта между Големите пространства. Негов инициатор е външен център на силата, който няма интерес от тяхното стратегическо сближаване. Геополитическата самостоятелност на страните от „санитарния кордон“ е невъзможна, но те често са причина за континентални и глобални конфликти. Същността на политиката на външния център на силата се състои в това да използва „санитарния кордон“ като зона за постоянно напрежение (Геополитическите ..., 1993). За да блокират влиянието на хартланда в Европа, през ХХ в. САЩ изграждат т. нар. Западен санитарен кордон, заемащ меридионалното пространство на Източна Европа. Като исторически примери за изграждането на „санитарен кордон“ в Източна Европа могат да се посочат възстановяването на полската държавност от Наполеон или френско-английските проекти, насочени към изграждането на т. нар. малка Антанта. След Втората световна война източноевропейските държави играят ролята на идеологически буфер между двете световни политически системи. Днес този буфер е изнесен значително по на изток и югоизток към Кавказ и Средна Азия, където се слива с южната част на вътрешния полумесец (по Mackinder, 1904) или т. нар. Източен санитарен кордон.

На атлантическата идея за Западния „санитарен кордон“ класическите геополитически представители на Mitteleuropa противопоставят т. нар. геополитика на диагоналите. Неин основоположник е Kjellen (1917), според когото единна Европа е възможна само при наличие на пространствена връзка между Северно море и Персийския залив. Антиконтиненталната стратегия на атлантизма винаги се е стремяла да разкъса тази връзка, провокирайки конфликти на Балканите, Кавказ, Месопотамия. От своя страна традиционната стратегия на Mitteleuropa се отличава с перманентен вектор, насочен към създаването на независим диагонален европейски коридор. Двете световни войни са красноречиво потвърждение на това. В по-конкретен план Батаклиев (1937) по недвусмислен начин доказва „морфоложките“ основи на геополитическия диагонал между Mitteleuropa и Балканския полуостров. В наше време идеята за възвръщане на европейския диагонал се поддържа от Стойкерс (1992).

ГЕОПОЛИТИЧЕСКОТО СЪЗНАНИЕ НА MITTELEUROPA

Настоящият опит за геополитическо дефиниране на европейското ядро трябва да се разглежда като част от вече декларираната от автора методологична йерархия в политикогеографските изследвания (вж. Русев, 1994; 1995; 1998). Специфичният предмет на изследването изисква оптимално дефиниране на традиционния и съвременния тип политикогеографско и геополитическо познание. Въпросът за разграничаването на политическата география и геополитиката възниква в края на XIX в. Първоначално те са твърде близки по своята същност, но след Първата световна война се забелязва все по-осезаемата гравитация на първата към географията и на втората към политологията. Различията стават най-очевидни в Германия, където политическата география се тълкува като наука за пространствените условия на държавата, а геополитиката – за пространствените изисквания на държавата. Според Каледин (1996) съвременното политикогеографско познание е „исторически закономерен резултат от последователната смяна на редица научни парадигми: 1) комплексна държавноописателна, 2) широка антропогеографска, 3) тясно държавно-геополитическа и 4) дейностно-обществена“. Същият смята, че съвременната ситуация в политическата география е резултат от развитието на последните две.

Класическата геополитическа перспектива свързва държавно-„националното“ с глобалното измерение, както и „обяснението“ на дадена ситуация с ориентирани към практиката изводи (Sandner, 1993). Една от постоянните величини на това мислене е традиционният геополитически модел на Макиндер. Развитието на геополитическите изследвания днес е белязано от масовото присъствие на редица изследователи, които субективизират нейната научна същност, най-често в зависимост от определени тясноотраслови научно-методологични акценти. Каледин (1996) отъждествява този процес

като „смыслов плурализъм“, като същевременно посочва преимущественото отъждествяване на геополитиката с геопространствените аспекти на международните отношения и външната политика. Против абсолютизацията на междудържавните отношения като единствена обектна област на геополитиката се изказва и Аксенов (1992). Според него геополитиката „трябва да се разбира като реална политическа дейност, насочена към изменение параметрите на цялото политикогеографско пространство“. Ако се съобразим с горепосочения алгоритъм на Каледин (1996), по-голямата част от предмета на настоящото изследване се вписва в държавно-геополитическата парадигма на политическата география и то в нейната „западна форма“.

Характерна черта на повечето геополитически доктрини е стремежът към междудисциплинен синтез. Типичен пример за многоаспектните възможности на научното обяснение е определението за геополитика, дадено от Сорокин (1996). Според него марксизмът е икономическото направление в материалистическото обяснение на историята, а геополитиката трябва да се приеме като алтернатива на марксизма. Макар и нестандартна, тази позиция трябва да се приеме като принос в съвременното научно познание. Сорокин определя три вълни в развитието на геополитиката: 1) до Втората световна война; 2) в периода на „студената война“ и 3) след краха на световния комунизъм. Според него геополитиката от първата и втората вълна са безвъзвратно остарели и за да се изясни същността на настоящата трета вълна е необходимо разширяване предмета на модерно дефинираната геополитика. За „възкръсване“ на геополитиката и преоценка на нейната методология на Запад още през 70-те години говори и Parker (1994). Според него „докато старата геополитика е фокусирана върху сегментите, които съставляват глобалната общност, то новата геополитика се фокусира върху самата общност. Нейна изходна точка обаче си остават националните държави, които все още са най-значимите компоненти на световното геополитическо пространство.“

Очевидно е, че главна координатна система, в която се осъществява политическата дейност на обществото, е геопространството, което трябва да се разглежда едновременно и като резултат от природно-обществени процеси, и като тяхна „арена“, и като многостранен политикогеографски фактор. Така геопространството придава на политическата дейност геополитически характер. Геопространствените предпоставки за политическата дейност формират съответстващи на нейните субекти геополитически интереси и цели. Тяхната реализация в геопространството трябва да се разглежда като геополитическа организация на обществото, чийто конкретен резултат са геополитическите системи. Чрез тях според Каледин (1996) могат да се формулират основни научни категории като геополитическо единство, геопространствено отношение, геополитическо съзнание. Последното е израз на взаимната адаптация между политическата дейност и геопространството.

Геополитическите изследователи обикновено демонстрират ангажираност към културно-политическата съдба на своето Голямо пространство.

Англо-саксонските автори са безусловни поддръжници на атлантизма. На другия полюс са руските евразийци, които не поставят под съмнение абсолютното превъзходство на руската идеократия. По-комплицирани са проблемите на геополитическата самоидентификация на французите, изискваща симпатии или към англосаксонския или към германоезичния свят. В Германия от една страна, е налице континенталната евразийска симпатия, противоречаща на славянската антипатия, а от друга – културно-лингвистичната близост с англосаксонския свят, противоречаща на традиционното континентално антиатлантическо поведение на държавата. Тези противоречия предизвикват сложна симбиоза в поведението на Германия през двете световни войни, която може да бъде формулирана като антиевразийски континентализъм (Дугин, 1997). Всичко това предизвиква значителни различия в акцентите, които поставят отделните автори при дефинирането на геополитическото послание на *Mitteleuropa* в исторически план.

Според Стойкерс (1992) германската геополитика е висш израз на съзнание, декларирано от името на *Mitteleuropa*. Изследователи като Ratzel (1882, 1887, 1898, 1900, 1901, 1902, 1905), Kjellen (1905, 1915, 1917) и Haushofer (1926, 1927, 1929, 1931, 1937, 1941, 1943) отъждествяват Германия със сушевата ос, телурократията и Голямо пространство, което е длъжно да противостои на англосаксонските таласократии. Списъкът на най-ярките изразители на геополитическо съзнание в пространството на *Mitteleuropa* обаче е значително по-голям. Сред най-ярките му представители трябва да се посочат също Herder (1821), Ritter (1833), Roon (1837), List (1841), Humboldt (1852), Peschel (1858), Beloch (1886), Kretschmer (1903), Penck (1905, 1917, 1918), Supan (1906, 1922), Kirchoff (1910), Partsch (1914), Naumann (1915), Braun (1915), Sieger (1915, 1917), Hettner (1916, 1923, 1927, 1928, 1929), Schmitt (1916, 1922, 1928, 1940, 1941, 1942, 1950, 1959), Oncken (1917), Arldt (1917), Hassinger (1917, 1928, 1930, 1931), Fischer (1925), Maull (1925, 1929, 1939), Hennig (1928), Eckert (1929), Krebs (1929), Teleki (1930) и др.

Според Кюизьоние (1993) „идеологията, основана на теорията за присъщите на германите и на немската култура ценности, е дело на философи“. Освен че е основа на модерния национализъм, немската класическа философия изиграва решаваща роля и върху формирането на геополитическото съзнание в *Mitteleuropa*. Сред най-значимите в това отношение трябва да се изтъкнат трудовете на Kant (1784), Fichte (1808), Hegel (1821), Nietzsche (1886), Chamberlain (1903), Hasse (1905), Spengler (1918, 1924, 1932, 1933) и др. Особеност на Немското просвещение през XVII–XVIII век е стремежът към рационално съхраняване на консервативните ценности с приоритет на национализма и строгата военно-абсолютистка йерархия в обществото. Крьонер (1995) смята, че за разлика от Френското просвещение, немското няма за цел на основата на образованието да промени социалното разделение в държавата, базиращо се на съсловията. „Напротив – пише той – елитът на бюргер-

ството вижда своята най-благородна задача в това, да допринася за плавното функциониране на рационално устроения механизъм.“

Трансформацията на традиционните немски философски представи води до постепенна ирационална абсолютизация на национално-държавните прерогативи в общественото поведение. В съчетание с провокирания от историята реваншизъм това е благодатна почва за расово-политическия цинизъм и военен авантюризъм на Хитлер. „Въпреки противенето на немците в началото на войната – пише Рот (1995) – той успява да прокара мост към солидарност, която не може да се обясни рационално и която подкрепя неговия режим до самия му ужасен край.“ Същевременно общовалидните линии на немската геополитика имат дълбоки исторически основания. Според Stürmer (1983) Втората световна война не е свързана само с предисторията и последствията от Първата. Нейните корени се простират далеч в историята, когато най-напред Прусия на Фридрих Велики встъпва с нова тежест в европейската система на равновесие. Идеята за излизане от теснотата на Средна Европа започва да се утвърждава в германското общество при Вилхелм II (1890–1918). Началото на ХХ в. е белязано и от изключително важна за бъдещото външно поведение на Германия и Австро-Унгария вътрешнополитическа тенденция – консолидация между държавния, културно-политическия, военния и икономическия елит на обществото. Именно през този период Mitteleuropa започва да привлича вниманието на геополитическите изследователи.

Важен момент в анализа на средноевропейската политическа традиция е учението на Ратцел, в чиято основа лежи разглеждането на държавата като една от формите на живота. Той въвежда фундаменталното понятие жизнено пространство, като решаващ фактор за управление на обществените отношения и световната политика. Според него „разпределението на хората и техните творения по земната повърхнина носи всички признаци на едно движещо се тяло, което се разширява и свива. В правилото: германците чувстват необходимостта да направят политическа форма за тяхната съвкупност, заляга политикогеографски смисъл – те се стремят към териториално обединение и разграничаване, за да поставят своето съществуване на една сигурна и възможно най-обширна и собствена земя“ (Ratzel, 1887). Ратцел е ученик на хайделбергския професор Ернст Хекел и неговия политически мироглед е повлиян от социалдарвинизма. Основен акцент в неговата теория е политическото пространство, неговата форма и граници. Според Ратцел държавата наподобява организъм, вкоренен в почвата. Почвата е основополагаща даденост, около която гравитират интересите на народите. Държавата е обективна географска реалност, чието осмисляне се изразява в политиката, поради което „изначално чисто географските понятия се превръщат в емоционална връзка между жителите на страната и тяхната история“ (Ratzel, 1887). „Нормална“ държава Ратцел нарича тази, която най-органично съчетава географските, демографските и етно-културните параметри на на-

цията. Органичният подход на Ратцел тълкува пространствената експанзия на държавата като естествен процес (Ratzel, 1901).

Важен акцент в ратцеловите изследвания е концепцията за световната власт (Weltmacht). Според него големите държави се стремят към максимална географска експанзия, която неизбежно ще се прояви на континентално и на планетарно равнище. Анализирайки американския опит той стига до извода, че в Европа най-континенталната държава е Германия. Но за да постигне своите световни цели, тя трябва да развие и мощни военноморски сили. Според него това, което морските народи и държави осъществяват спонтанно, сухопътните трябва да правят съзнателно (Ratzel, 1900). Съдейки по стила и основните акценти в посочените трудове на Ратцел, може да се предположи, че идеите му, засягащи значението на морето за световната власт, са формулирани (или само загатнати) независимо от изследванията на Mahan (1890, 1892). Едва в трудовете на Haushofer (1931, 1937, 1943) и Schmitt (1922, 1940, 1941, 1942) немската геополитическа идея за значението на морската сила придобива завършен вид.

Ратцеловите тезиси стават фундамент за формулирането на основни геополитически принципи в методологията на редица типични представители на геополитическото съзнание на Mitteleuropa. С неговите трудове се съобразяват много от класическите представители на атлантизма – Vallaux (1911), Mackinder (1904, 1907, 1919), Reclus (1890, 1908), Mahan (1910), Demangon (1920, 1923), Bowman (1921, 1942), Vidal de la Blache (1922), Ancel (1936), руското евразийство – Леонтьев (1885), Woeikow (1906), Трубецкой (1913, 1920, 1925, 1927), Савицкий (1922), Бицилли (1922), Карсавин (1927), Бердяев (1927), както и редица съвременни автори. Според много от критиците на Ратцел теория му е ръководство за немския империализъм, макар че той никъде не се наема да го оправдава. Налице е обаче просветителско желание да се създаде концептуален инструмент за адекватно осъзнаване на отношенията между историята и пространството на немската нация. Според Андрианова (1996) „за разлика от Макиндер и Маън, за чиито стил е свойствен прагматизъм на разсъжденията и задължителни „оргизводи“, Ратцел се ограничава единствено с теоретизиране, а „прагматичните оргизводи“ са извършени по-късно от Хаусхофер“.

Осезаеми континентални черти на геополитическото съзнание на Mitteleuropa придават Kjellen (1915, 1917) и Naumann (1915). Киелен доразвива постулатите на Ратцел и въвежда термина геополитика – „наука за държавата като географски организъм, въплътен в пространството“ (Kjellen, 1917). Според него геополитиката е осветляване на политически въпроси от географска гледна точка. През 1905 г. (в „Stormakterna“) той пише: „Държавата се стреми към хармония във всички области на нейната дейност. Мярката на тази хармония е обект на изследване“. През 1917 г. (в „Staat als Lebensform“) същият добавя: „Обектът на геополитиката не е „земята“, а изпълнената с политическа организация държава“. Киелен е силно повлиян от

ситуацията в Европа от началото на XX в. и смята, че в „контекста на Европа Германия е обладана от осев динамизъм и е призвана да структурира около себе си останалите европейски държави“. Той е убеден, че от геополитическа гледна точка отъждествяването на Германия с Европа е неизбежно, въпреки поражението ѝ в Първата световна война. Показателна максима в неговата концепция е твърдението, че интересите на Германия са противоположни на атлантическите и са равнозначни на европейските, дори когато съседите ѝ не са убедени в това. Според него културно-идеологическите аспекти на геополитическото противостояне са второстепенни по своето значение.

Идеите на Киелен за отъждествяването на Германия с интегриращо континентално пространство съвпадат с идеите на Фридрих Науман, които пръв употребява *Mitteleuropa* като геополитическо понятие. Според него за да издържат на натиска на Великобритания, САЩ и Русия, народите от *Mitteleuropa* трябва да се обединят в интегрирано политико-икономическо пространство. Негова ос са немците, но *Mitteleuropa*, за разлика от чисто пангерманските проекти, е геополитическо понятие, в което главно внимание се обръща не на етническото единство, а на „общата географска съдба“ (Naumann, 1915). Проектът на Науман е насочен към интеграция на Германия, Австрия, придунавските страни, а в по-далечна перспектива – дори „континентално осъзнатата Франция“.

В началото на XX в. особена роля в идеологическото развитие на *Mitteleuropa* играят идеите за „Третия път“ и „Консервативната революция“, изповядвани от Ван ден Брук (вж. Геополитическите..., 1993, Spengler, 1918, 1924, 1932, 1933; Schmitt, 1916, 1922, 1928, 1940). Консервативната революция е парадоксална за съвременните ни представи идеология, която съвместява национално-консервативни и социално-революционни елементи. Ван ден Брук е един от ярките представители на немската консервативна революция през 20-те години. Най-известната му книга е „Третият Райх“, написана много преди завземането на властта в страната от нацистите. В нея той обединява идеите за Консервативната революция и Третия път като съобразява тяхната логика с конкретната ситуация в Германия и германоезичните страни.

Резултатите от Първата световна война демонстрират пълната липса на реализъм в германските стратегически концепции. Най-видният немски геополитик от това време – Хаусхофер, си поставя за задача да доведе основните геополитически концепции до масовото съзнание на немците. Според Бжежински (1997) Хаусхофер адаптира идеята на Макиндер към потребностите на Германия. Очевидно е обаче, че теорията му има много по-дълбоки теоретико-методологически основи. Хаусхофер възприема идеите за планетарния дуализъм между таласократиите и телурократиите като единствено верен ключ за анализ на международната политика. Според него сблъсъкът между атлантизма и континентализма поставя пред Германия въпроса за

нейната геополитическа самоидентификация. За да се отговори на това предизвикателство е необходимо да се стимулира индустриално развитие, културен подем и геополитическа експанзия за сметка на морските държави. Що се отнася до въпроса за самоидентификацията на Германия, Хаусхофер смята че тя е западното продължение на евразийската традиция. Тази геополитическа линия на поведение е известна под наименованието „Ostorientierung“. Учението на Хаусхофер обаче значително се отличава от доктрината „Drang nach Osten“ и трябва да се тълкува като съвместни цивилизационни усилия на двете континентални държави.

През 1923 г. Хаусхофер основава своето известно „Списание за геополитика“, чийто страници се превръщат в типично поле за изява на геополитическото съзнание на Mitteleuropa. Името на Хаусхофер обикновено се свързва с хитлериските планове за създаване на Третия райх. Действително немската геополитика от 20-те и 30-те години може да се формулира като опит на Германия да си възвърне Mitteleuropa и чрез нея да разшири своето „жизнено пространство“. Но стратегическите задачи, които формулира Хаусхофер, коренно се различават от същността на хитлеристката политика, особено що се отнася до отношенията с Русия. Според Хаусхофер главен враг на Германия са морските държави, начело с Великобритания и САЩ, а на Русия трябва да се гледа като на естествен съюзник срещу тях. В навечерието на Втората световна война Haushofer (1937) пише „Средна Европа и светът са днес като отклик на въпроса за съществуването ни ... Средна Европа трябва да работи за своето спасение в една по-висока степен на геополитическа осъзнаване на обкръжаващата среда“. Хаусхофер смята, че за да придобие необходимото жизнено пространство „Германия трябва да вземе под внимание реалностите на геополитическата ситуация и съответно нейната мощ да се установи твърдо върху една силна и подкрепяща я Mitteleuropa“. Хаусхофер е един от инициаторите на известния германо-съветски пакт като първа стъпка от реализирането на своя план за континентален евразийски съюз срещу Британската империя и САЩ. В този съюз според него трябва да влязат франкистка Испания, фашистка Италия, вишистка Франция, хитлеристка Германия, болшевишка Русия и императорска Япония (Haushofer, 1941).

Лишеният от идеологически пристрастия проект на Хаусхофер за обединяване на солидарни нации и Големи пространства не съвпада с идеите, заложили в „Моята борба“. Там недвусмислено се заявява: „Външната политика на националистическата държава трябва да осигури съществуването на обединената чрез държавата раса ... , като създаде едно здраво, жизнено и естествено взаимоотношение между численост и прираст на народа, от една страна, и големина и качество на земята и територията, от друга ... Ние ще започнем оттам, където сме стигнали преди шест столетия. Ние ще спрем германския поход на юг и запад в Европа и ще обърнем поглед към страната на изток... Когато обаче говорим в Европа за нови земи и територии, ние

на първо място мислим за Русия и нейните подчинени територии“ (Hitler, 1926).

По повод обективността на геополитиката и нейната идеологическа обремененост отново можем да се осланяме на написаното от Батаклиев (1940/1941), който дори в успешното за българската национална кауза начало на Втората световна война пише: „Геополитиката не е спекулация. Тя не трябва да се използва произволно, в каквито крайности отидоха някои германски географи като подценяват други нации, както и някои френски географи, които се запретнаха да оправдават състоянието, създадено от парижките мирни договори. Тя трябва да бъде освободена от всякаква тенденциозност. Геополитиката като част от наука не трябва да се свързва само с известни социалнополитически движения като фашизъм, болшеvizъм, националсоциализъм и др. Тя е учение за всички народи, за всички общества и класи.“ И още: „... в основите на днешната война на Германия като средноевропейска държава със западноевропейските държави (Англия и Франция) и с Източна Европа (Русия) лежат географски фактори – различие в географското положение и природата, различие във възможностите за развитие на държавите. Разбира се, друг е въпросът дали тези различия трябва да се изравняват само чрез война“.

Карл Шмит е известен немски юрист, политолог, философ и историк. Повечето от неговите идеи са свързани с осмислянето на геополитическите фактори и тяхното влияние върху цивилизацията. В своите ранни трудове Schmitt (1916, 1922, 1928) определя сферата на политиката като реалност, започваща с определянето на врага. Според него „държавата, партията, обществената асоциация, религиозното движение и пр. придобиват истински политически характер едва след като техният екзистенционален враг е ясен и след това в борбата с него залог става животът“. Той определя авторитарното водачество като еманация на нацията с най-висша легитимност и осъществяване на националното единство в името на великополитически цели. Концепциите му се основават на фундаменталната идея за върховенството на правата на народа над правата на индивида. В разгара на Втората световна война Schmitt (1940, 1941, 1942) акцентира върху характеристиката на геополитическото противостоене между сушата и водата, като придава на телурократиите и таласократиите задълбочено философско тълкование. Принципно ново геополитическо понятие, въведено за първи път от Шмит именно през този период, е понятието „Голямо пространство“ (Grossraum), което е може би най-големият му принос към геополитическа теория. Концепцията за Големите пространства разглежда процеса на държавно развитие като стремеж към придобиването на най-голям пространствен обхват, стремеж, обусловен от непрекъснатия стремеж на човешкия дух към универсализъм. След Втората световна война Шмит, заедно с редица други представители на консервативната революция, работи изолиран от световната научна общност. В тези условия той доразвива своите идеи, като въвежда понятие-

то „номос“, в чийто смисъл влага изначалните връзки между политическата култура и пространството. Съпоставяйки различните исторически „номоси“, Шмит акцентира върху дуализма в отношенията не само между морските и континенталните народи, а и между номадите и уседналите народи (Schmitt, 1950; 1959). Едва през 70-те години трудовете на Шмит са в значителна степен реабилитирани.

Следва продължение...

ЛИТЕРАТУРА

- Аксенов, К. Сущностный характер политической географии. – *Известия РГО*, 1992, № 4.
- Андрианова, Т. Геополитические теории XX в., 1996.
- Батаклиев, Ив. Сравнителен преглед на политикогеографското положение на България. – *Известия на БГД*, 1937, № 7.
- Батаклиев, Ив. Развитие и същност на политическата география и геополитиката. – *Год. на Държ. висше училище за финансови и административни науки*, 1940/1941, т. I.
- Бердяев, Н. Утопический этатизм евразийцев. – *Путь*, 1927, № 8.
- Бжежински, Зб. Голямата шахматна дъска. 1997.
- Бицилли, П. Восток и Запад в истории старого света. – В: *На путях: Утверждение евразийцев*. Берлин, 1922.
- Геополитические проблемы ближнего зарубежья. – *Элементы*, 1993, № 3.
- Гловня, М., Е. Благоева, Физическа география на континентите. 1989.
- Дугин, А. Консервативная революция. 1994.
- Дугин, А. Основы геополитики. 1997.
- Каледин, Н. Политическая география. 1996.
- Карсавин, Л. Основы политики. – *Евразийский временник*, Париж, 1927.
- Крьонер, Б. Офицерът във възпитателната програма през спохата на Просвещението. – В: *Спиралата на мира. Германските въоръжени сили в период на промяна*. 1995.
- Кюозьоние, Ж. Етнология на Европа. 1993.
- Леонтьев, К. Восток, Россия и славянство. – Сб. Статей. 1885, т. 1.
- Рот, Г. Двете световни войни и Германският въпрос. – В: *Спиралата на мира. Германските въоръжени сили в период на промяна*. 1995.
- Русев, М. Анатолия на глобалното геополитическо противостояне. – *Воснен журнал*, 1994, № 2.
- Русев, М. Геополитическата традиция в Русия – минало и настояще. – *Проблеми на географията*, 1995, кн. 3.
- Русев, М. Атлантическата геополитическа традиция и перспектива. – В: „100 години география в Софийския университет“. 1998.
- Савицкий, П. Два мира. – *На путях: Утверждение евразийцев*. Берлин, 1922.
- Сорокин, К. Геополитика современности и геостратегия России. 1996.
- Стойкерс, Р. Теоретическая панорама геополитики. – *Элементы*, 1992, № 1.
- Трубецкой, Н. Европа и человечество. 1920.
- Трубецкой, Н. О туранском элементе в русской культуре. – *Евразийский временник*, 1925, № 4.
- Трубецкой, Н. Общевеэвразийский национализм. – *Евразийская хроника*, 1927, вып. 9.
- Ancel, J. Geopolitique. Paris, 1936.
- Arltdt, Th., Die Völker Mitteleuropas. Leipzig, 1917.
- Beloch, J., Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt. Leipzig, 1886.
- Bowman, J. The New World. 1921.
- Bowman, J. Geography versus geopolitics. – *Geographical Review*, 32, 1942.
- Braun, G., Mitteleuropa und seine Grenzmarken. Wissenschaft und Bildung. Leipzig, 1915.

- Chamberlain, H. Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts. München, 1903.
- Demangon, A. Le Deslin de L'Europe. Paris, 1920.
- Demangon, A. L' Empire Britannique. Paris, 1923.
- Eckert, M., Meer – und Weltwirtschaft. – *Weltpolitische Bücher*. Berlin, 1929.
- Fichte, J. Reden an die deutsche Nation. Leipzig, 1808.
- Fischer, A., Zur Frage der Tragfähigkeit des Lebensraumes. – *Zeitschrift für Geopolitik*. 1925.
- Hasse, H. Deutsche Politik. München, 1905.
- Hassinger, H., Das geographische Wesen Mitteleuropas. Wien. 1917.
- Hassinger, H., Über einige Beziehungen der Geographie zu den Geschichtswissenschaften. – *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich XXI*. Wien 1928.
- Hassinger, H., Über Beziehungen zwischen der Geographie und Kulturwissenschaften. Freiburg in
Bremen, 1930.
- Hassinger, H. Geographische Grundlagen der Geschichte. Freiburg in Bremen, 1931.
- Haushofer, K., Bemerkungen zum Problem der Bevölkerungsdichte auf der Erde. – *Zeitschrift für Geopolitik*. 1926.
- Haushofer, K., Grenzen und ihre geographische und politische Bedeutung. Berlin, 1927.
- Haushofer, K., Der Rhein. Sein Lebensraum, sein Schicksal. Berlin, 1929.
- Haushofer, K. Geopolitik der Pan-Ideen, Berlin, 1931.
- Haushofer, K. Mitteleuropa und die Welt. — *Zeitschrift für Geopolitik*, 1937, 1.
- Haushofer, K. Der Kontinentalblock Mitteleuropa-Eurasien-Japan. München, 1941.
- Haushofer, K. Geopolitische Breiten – und Langsdynamik. – *Zeitschrift für Geopolitik*, 1943, 8.
- Hegel, G. Grundlinien der Philosophie des Rechts. Berlin, 1821.
- Hennig, R. Geopolitik – die Lehre von Staat als Lebewesen. Leipzig, 1928.
- Herder, G. Ideen zu einer Philosophie der Geschichte der Menschheit. Leipzig, 1821.
- Hettner, A., Deutschlands Weltstellung. Hamburg, 1916.
- Hettner A., Grundzüge der Länderkunde. 2. Auflage. Leipzig, 1923.
- Hettner, A. Die Geographie: ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden. Breslau, 1927.
- Hettner, A., Englands Weltherrschaft. Leipzig, 1928.
- Hettner, A. Der Gang der Kultur über die Erde. 2. Auflage. Leipzig und Berlin, 1929.
- Hitler, A. Mein Kampf. Landsberg, 1926.
- Humboldt, A. Kritische Untersuchungen über die historische Entwicklung der geographischen Kenntnisse von der Neuen Welt. 3 Bände. Berlin, 1852.
- Kant, I. Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht. – *Berlinische Monatsschrift*,
November, 1784.
- Kirchoff, A. Darwinismus, angewandt auf Völker und Staaten. Halle, 1910.
- Kjellen, R. Stormakterna. Stockholm, 1905.
- Kjellen, R. Die Ideen von 1914. Leipzig, 1915.
- Kjellen, R. Die politischen Probleme des Weltkrieges. Leipzig, 1915.
- Kjellen, R. Der Staat als Lebensform. Leipzig, 1917.
- Krebs, N. Deutschland und Deutschlands Grenzen. Berlin, 1929.
- Kretschmer, K. Historische Geographie von Mitteleuropa. München, 1903.
- List, Fr. Das nationale System der politischen Ökonomie. Jena, 1841
- Mackinder, H. Geographical pivot of history. – *Geographical Journal*, vol. XXIII, 1904.
- Mackinder, H. Britain and the British Seas. Oxford, 1907.
- Mackinder, H. Democratic ideals and reality. L., N. Y., 1919.
- Mahan, A. The Influence of Seapower upon History 1660–1783. L., 1890.
- Mahan, A. The influence of sea power upon the French revolution and empire. Boston, 1892.
- Mahan, A. The interests of America in international conditions. London, 1910.
- Mauß, O. Politische Geographie. Berlin, 1925.
- Mauß, O. Zur Geographie der Kulturlandschaft. Drygalski-Festschrift. 1925.
- Mauß, O. Politische Grenzen. Weltpolitische Bücherei. Berlin, 1929.
- Mauß, O. Umwertung des Lebensraumes. – *Zeitschrift für Geopolitik*. 1929.
- Mauß, O. Das Wesen der Geopolitik. Leipzig, 1939.
- Nietzsche, F. Also sprach Zarathustra, 1886; Leipzig, 1910.
- Naumann, F. Mitteleuropa. Berlin, 1915.

- Oncken, W. Das alte und das neue Mitteleuropa. Berlin, 1917.
- Partsch, J. Mitteleuropa. Gotha, 1914.
- Parker, G. Political geography and geopolitics. L. 1994.
- Penck, A. Politisch-geographische Lehren des Krieges. Meereskunde. Berlin, 1905.
- Penck, A. Über politische Grenzen. Rektor-Rede. Berlin, 1917.
- Penck, A. Die natürlichen Grenzen Rublands. Berlin, 1918.
- Peschel, O. Geschichte des Zeitalters der Entdeckungen. Stuttgart, 1858.
- Ratzel, F. Die Antropogeographie. Stuttgart, 1882.
- Ratzel, F. Politische Geographie. Leipzig, 1887.
- Ratzel, F. Deutschland. Leipzig, 1898.
- Ratzel, F. Mitteleuropa und Frankreich. – *Geographische Zeitschrift*, 1898.
- Ratzel, F. Das Meer als Quelle der Völkergrösse. Leipzig, 1900.
- Ratzel, F. Ueber die Gesetze des räumlichen Wachstums der Staaten. Leipzig, 1901.
- Ratzel, F. Die Erde und das Leben. 2 Bände, Leipzig, 1902.
- Ratzel, F. Politische Geographie, Leipzig, 1887. Leipzig, 1905.
- Reclus, E. Nouvelle Geographie Universite. Paris, 1890.
- Reclus, E. L'homme et la terre. Paris, 1908.
- Ritter, C. Über das historische Element in der geographischen Wissenschaft. Berlin, 1833.
- Roon, A. Grundzüge der Erdvölker und Staatenkunde. Berlin, 1837.
- Sandner, G. Globale Trends zur Neustrukturierung des internationalen politischen und ökonomischen Systems aus europäischer Sicht: Die Herausbildung neuer Großräume. Bonn, 1993.
- Schmitt, C. Theodor Daublers „Nordlicht“. Drei Studien über die Elemente, den Geiste und die Aktualität des Werkes. München, 1916.
- Schmitt, C. Politische Theologie. München-Leipzig, 1922.
- Schmitt, C. Das Begriff des Politischen. Berlin-Grünwald, 1928.
- Schmitt, C. Raum und Grossraum im Völkerrecht. Leipzig, 1940.
- Schmitt, C. Staatliche Souveränität und freies Meer. – In: Das Reich und Europa. Leipzig, 1941.
- Schmitt, C. Land und Meer. Leipzig, 1942.
- Schmitt, C. Der Nomos der Erde. Köln, 1950.
- Schmitt, C. Die planetarische Spannung zwischen Ost und West. Köln, 1959.
- Schultz, H. Räume sind nicht, Räume werden gemacht. – *Europa regional*, 1997, № 1.
- Sieger, R. Die geographischen Grundlagen der österreichisch-ungarischen Monarchien. Leipzig, 1915.
- Sieger, R. Zur politisch-geographischen Terminologie. – *Zeitschrift Gesellschaft für Erde*. Berlin, 1917.
- Spengler, O. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte: I. Gestalt und Wirklichkeit. München, 1918.
- Spengler, O. Der Untergang des Abendlandes. München, 1924.
- Spengler, O. Politische Schriften. München, 1932.
- Spengler, O. Jahre der Entscheidung. Deutschland und die weltgeschichtliche Entwicklung. München, 1933.
- Stürmer, M. Das unruhige Reich. Berlin, 1983.
- Supan, A. Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien. Gotha, 1906.
- Supan, A. Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie. Leipzig, 1922.
- Teleki, P. Aktuelle Fragen internationaler Politik und die Politische Geographie. – *Zeitschrift für Geopolitik*, 1930, № 1.
- Trubezkoi, N., Rubland als Großmacht. Berlin, 1913.
- Vallaux, C. Del Sol et L'Etat. Paris, 1911.
- Vidal, de la Blache P. Principes de géographie humaine. Paris, 1922.
- Woeikow, A. Verteilung der Bevölkerung auf der Erde unter dem Einfluß der Naturverhältnisse und der menschlichen Tätigkeit, in Peternanns Mitteilungen. 1906.

Постъпила на 12.04.2000 г.

„MITTELEUROPA“ AND THE GREAT AREAS (geopolitical dimension of the continental kernel)

I. Great areas in Europe – geopolitical treatment

Marin Roussev

S u m m a r y

Political geographic studies of the European kernel are an important part of the methodological sequence in the analysis of modern geopolitical realities. In each periods, for indication of Europe's spatial kernel are used terms with different geographical meaning. There are considerable differences in geographical division of the continent. Disputable is the spatial scope of the continent, too. One of the successful principles for regional division of Europe is defining the correlation between the continental kernel and each of the areas of its periphery.

It is the usual practice the geographical definition of continental kernel to be by the terms Central or Middle Europe. In the present study for geopolitical indication of the spatial kernel in Europe is used the classical term – „Mitteleuropa“, which is the best for reflecting its authentic nature. At the same time „Mitteleuropa“ is one of the significant for the world geopolitics Great areas and can be carried like a fundamental geopolitical tendency in geopolitical geography. A reason for this gives us the traditionally leading role of geopolitical ideas, whose bearers are research-workers, connected their life and scientific fate with the continental European kernel. „Mitteleuropa“ is a classical example for geopolitical realizing of spatial adequacy of the social interests and purposes. „Mitteleuropa“ is an object and a subject of theoretical geopolitical sense, formed by the effect of a complex from particular historical geo-spatial conditions and reflected on the development of classical geopolitical concepts in Europe, America and Russia.

The declared by the author purposes of this study have to be treated above all like a possibility of help for raising the status of the political geography and the geo-politic as fundamental areas of modern scientific knowledge.